

Н. І. Іщенко,

Національний технічний університет України, м. Київ

НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ СТИЛЬ У СИСТЕМІ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТИЛІВ

У статті розглядається науково-технічний стиль у контексті функціонального наукового стилю, його позововні та мовні параметри та представлені мовленнєві жанри і їх коротка характеристика.

Ключові слова: науково-технічний стиль, мовні та позововні риси, мовленнєві жанри.

В статье рассматривается научно-технический стиль в контексте функционального научного стиля, его экстралингвистические и лингвистические параметры, представляются речевые жанры и их короткие характеристики.

Ключевые слова: научно-технический стиль, языковые и внеязыковые черты, речевые жанры и их короткие характеристики

In this article is considered scientific technical style in context of functional scientific style, his linguistic, extralinguistic parameters, represented speech genres and their short characteristics.

Key words: scientific technical style, language and non-language parameters, speech genres and their short characteristics

Постановка проблеми. Функціональний стиль це – підсистема літературної мови, що історично склалася у суспільній свідомості, функціонує у певній сфері людської діяльності і створюється особливостями вживання в цієї сфері мовних засобів і їх специфічної організації. З розвитку науки про мову уявлення вчених про стиль змінювалися. Однак загальним у цих уявленнях є визнання функціональної природи стилів, їх зв'язків з певною формою мовленнєвого спілкування і видами людської діяльності. Науково-технічний стиль є різновидом наукового стилю і потребує визначень, характерних тільки йому властивостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На зміну аналітичної стилістики, тобто стилістиці мовних засобів або стилістичних ресурсів, приходять функціональна стилістика, основу якої складають стилістичні дослідження Л. В. Щерби, Г. О. Винокура, В. В. Виноградова. На передній план вони висувають завдання об'єктивного вивчення природного функціонування мовлення, різних її типів і різновидів. Виходячи із думки про первинність змісту, функціональна стилістика розглядає стиль як змістову форму. Стилї формуються у мові відповідно специфіці змістової сторони кожної сфери спілкування, що пов'язана з певним видом діяльності.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Науково-технічний стиль, вірніше науково-технічний підстиль, виникає у площині загальної проблеми наукового стилю. Проблема полягає у визначенні та обґрунтуванні місця науково-технічного стилю у низці інших функціональних стилів. Завдяки набуттю мовних і позововних рис з технічних текстів науково-технічний підстиль стає стилем з розмежуванням певних мовленнєвих жанрів, які і дають підставу вважати науково-технічну прозу науково-технічним стилем.

Наукова новизна цієї статті полягає у тому, що вона розкриває підстави вважати науково-технічну прозу функціональним науково-технічним стилем, який охоплює сфери технічної інформації, технічні відомості, технічні вказівки, технічний опис виробничих потужностей, а також визначає його місце серед інших функціональних стилів.

Мета цієї статті є визначення характерних параметрів науково-технічного стилю, включаючи перелік і короткий опис мовленнєвих жанрів.

Викладення основного матеріалу. Науково-технічний функціональний стиль являє собою інформаційний простір функціонування науково-технічних текстів, це глобальне інформаційно-функціональне поле, в якому діють численні науково-технічні мовні жанри.

За своєю комунікативної суті цей стиль близький науковому і офіційно-діловому стилям в плані його імперсональності, тобто цей стиль принципово орієнтований на групового, а не на індивідуального адресата. Його адресанти, тобто відправники мови, також, як правило, анонімні, чому позбавлені суб'єктивної емоційності. Основні позововні доміанти цього стилю – об'єктивність, логічність, доступність, узагальненість, абстрактний характер. Загальний зміст функції науково-технічного стилю можна визначити як пояснення в широкому розумінні цього слова, яке включає в себе не тільки закріплення процесу пізнання і виклад результатів пізнання, так і фіксацію способів застосування цих результатів. Однак деякі технічні конструкції, наприклад, кібернетична, може узагальнювати і інтегрувати науково-технічні мовленнєві жанри і риси науково-технічного і наукового функціонального стилів. Науково-технічний функціональний стиль відноситься до книжкового типу мови і переважно до письмового мовлення.

Мовні жанри як функціональні об'єкти, що співвідносяться з функціональною системою науково-технічного стилю, представляють такі типи тексту: власне-науковий, науково-реферативний, науково-довідковий, навчально-науковий, науково-методичний.

Вони визначають диференціацію науково-технічного функціонального стилю. Основу такої диференціації становить ступінь узагальнення наукових відомостей, що, в свою чергу, дозволяє розділити всі науково-технічні тексти на первинні та вторинні. Мета первинних науково-технічних текстів – передача первинних наукових відомостей, отриманих в процесі наукових досліджень. Вторинні наукові документи містять тільки кінцеві результати аналітично-синтетичної переробки первинних наукових документів. Кожен з вищезазначених типів тексту реалізується у відповідній системі мовних жанрів, виконуючи прагматичні функції: змістовно

інтерпретативну і змістовно пояснювальну. У поняття науково-технічного функціонального стилю входить мова власне наукової, науково-природної, науково-гуманітарної і науково-технічної літератури.

Власне науковий тип співвідноситься з такими мовленнєвими жанрами як: монографія, наукова стаття, наукова доповідь. Монографія – це узагальнення різномірних відомостей, отриманих у результаті проведення декількох науково-дослідницьких робіт, присвячених одній темі і містять більше суб'єктивних чинників, ніж стаття. Вона створюється тільки після накопичення певної кількості фактичних і узагальнених даних. Науково-журнальна стаття містить крім фактичних даних елементи логічного осмислення результатів конкретного наукового дослідження. Призначається для вузького кола фахівців з високим рівнем професійно-теоретичної підготовки в даній галузі науки і техніки. Серед наукових статей можна виділити:

- короткі повідомлення;
- короткий виклад результатів науково-дослідних робіт або їх етапів;
- оригінальну статтю, що являє собою виклад основних результатів та висновків, отриманих в ході науково-дослідницьких і дослідно-конструкторських робіт;
- оглядову статтю, де узагальнюються досягнення в тій або іншій області, фіксується існуючий стан або намічаються перспективи майбутнього розвитку;
- дискусійну статтю, яка містить спірні наукові положення з метою обговорення їх у пресі.

Наукові статті за характером розв'язуваних у них завдань можна поділити на науково-теоретичні, науково-методичні та науково-практичні. У науково-теоретичних статтях викладаються закономірності досліджуваних об'єктів, у статтях прикладного характеру (методичних та практичних) викладається практична сторона закономірностей досліджуваних об'єктів, техніка їх застосування на практиці.

Існують також статті науково-публіцистичного характеру, присвячені суспільним проблемам, таким як: захист навколишнього середовища, боротьба за права людини, нові засоби лікування будь-яких хвороб і т.д.

Науково-інформаційний тип науково-технічного тексту охоплює тільки вторинні наукові документи. Основні вимоги, пропоновані до інформаційної літератури, – актуальність і достовірність повідомлюваних відомостей, повнота охоплення джерел, стислість викладу та оперативність видання – є загальними для всіх матеріалів ступенів згортання інформації.

Найважливішим видом вторинних інформаційних видань є реферативні журнали. У них публікуються анотації, реферати, огляди. Анотація – це стисла характеристика першоджерела. У ній перераховуються головні питання тематики джерела, в ряді випадків характеризується її структура, вона відповідає на питання, про що йдеться в першоджерелі.

Реферат, на відміну від анотації, відповідає на питання, яка інформація міститься в першоджерелі. Він містить нові і найбільш істотні положення і висновки реферованого джерела. Інформація в рефераті дається в узагальненому вигляді і структура реферату стереотипна: вступна частина, власне реферативна частина, довідковий апарат.

Резюме-висновки («стислі висновки») – це новий вид вторинної інформації. Він не ідентичний реферату, він коротше, дає максимум інформації при мінімумі мовних засобів.

Науково-довідковий тип тексту має найвищу ступінь узагальнення, реалізується в довідниках. Вони складаються на основі фактографічних відомостей, містять апробовані дані та рекомендації для їх практичного застосування.

Навчально-науковий тип тексту представлений підручниками і навчальними посібниками. Вони відрізняються високою доступністю викладу з урахуванням їх дидактичного призначення.

Мовні жанри, що співвідносяться з усім різновидом науково-технічної комунікації, реалізуються у діалогічній і полілогічній формі. До усномонологічних жанрів належать: циклова, епізодична лекція, наукова доповідь, науковий огляд, наукове повідомлення. Серед діалогічних або полілогічних мовленнєвих жанрів можна виділити дискусію, диспут, бесіду, круглий стіл. За структурою вони аналогічні мовленнєвим жанрам публіцистики, відрізняються лише предметним змістом. Деякі з них:

- лекція, що характеризується певною докладністю викладу, тематичною прозорістю, яскравістю викладу, внутрішньою структурністю й емоційністю, живою літературною мовою;
- наукова доповідь, аналогічна лекції, відрізняється аргументованістю, доведенням. На відміну від лекції доповідь стає предметом обговорення і навіть дискусії;
- дискусія не є простою діалогізацією наукової прози, сам розмір більшості дискусійних виступів набагато перевищує репліки звичайного діалогу. Послідовність виступів у науковій дискусії визначається регламентом і порядком дня конференції. Звідси відповідна обробка тексту і мови. Внутрішня побудова репліки наукової дискусії підпорядкована логіці доведень і спростування.

Конструкт мовних жанрів науково-технічного стилю складається з монологів і діалогів; горизонтальна структура має типову композицію: вступ – експлікація мовного матеріалу – висновки. Залежно від мовних жанрів окремі композиційні ланки можуть випадати, як, наприклад, у науково-інформаційних жанрах, де велика комунікативна вага припадає на назви. У таких статтях залишається тільки одна ланка – експлікація. У традиційних науково-технічних статтях присутня повна лінійна композиція. У вертикальній структурі використовуються як вихідні, первинні, композиційно-мовленнєві форми (повідомлення, опис, міркування), так і вторинні КМФ, що оформляють вторинну інформацію, яка констатує повідомлення, опис і міркування. Форми їх змішування в тексті різноманітні.

Композиційно-мовленнєві форми охоплюють в науковому викладі весь логічний механізм доведень, який складається з трьох взаємопов'язаних елементів: тези, аргументів і способу доведення або спростування. Спосіб доведень являє собою форму логічного зв'язку між доводами та тезами. Способи доведень можуть

здійснюватися різними методами: індуктивним (від конкретних положень до узагальнень), дедуктивним (від загальної посилки до її конкретизації), методом аналогією, контрасту, альтернативи.

В системі доведень в науково-технічному стилі особливе значення приймає використання основних логічних законів, що забезпечують правильність мислення. До цих законів відносяться: закон тотожності, який обумовлює визначеність, тобто ясність і точність міркування і одночасно спрямований проти неконкретності висловлювання; закон протиріччя і закон виключеного третього – ці закони обумовлюють несуперечність логічно правильного мислення, а також послідовність і принциповість мислення і викладу; закон достатньої підстави, який обумовлює обґрунтованість міркування.

Спростування як логічний прийом є доведення із зворотного боку. Він може бути використаний з допомогою фактів: критиці можуть піддаватися або аргументи, тоді руйнується вся система доведень, або удар наноситься по системі доведень.

Основу мовного оформлення науково-технічних текстів становить стандартизована лексика, тобто лексичний вибір прописаного для даних умов комунікації клішованих мовних варіантів. До синтаксичних особливостей оформлення науково-технічних текстів слід віднести синтаксичну повноту оформлення висловлювання, наявність аналітичних конструкцій, часте вживання клішованих структур, переважно іменний характер морфологічних компонентів пропозиції, розгорнуту систему сполучних елементів (спілок, союзних слів) і т.д. До типових лінгвістичних характеристик науково-технічного функціонального стилю характерним є використання складних синтагм (словосполучень), серед яких питому вагу мають синтагматические зв'язки з підпорядкованими відносинами. Складність синтаксичних побудов в науково-технічних текстах пов'язана багатоступінчатим послідовним підпорядкуванням з великою кількістю засобів зв'язку між пропозиціями. Ці зв'язки мають лінійний характер, відповідний послідовного ходу наукового викладу, коли кожна наступна пропозиція як би розвиває попередню.

Для лексичного оформлення текстів науково-технічної прози характерна насамперед насиченість термінами всіх типів, що пояснюється специфікою термінів, їх принциповою однозначністю, точністю, економічністю, номінативною і розрізняльною функцією, стилістичною нейтральністю, великою інформаційною насиченістю порівняно зі звичайними словами.

Термінологія підрозділяється на дві нерівні частини: спеціальну термінологію з безліччю приватних підрозділів, обмежену у своєму вживанні певними сферами спілкування, і загальнозживану термінологію, відому практично всім носіям мови. Серед термінів у науково-технічному функціональному стилі виділяють:

- прості терміни-іменники: Frequenz, Internet, Lösung;
- скорочені терміни: N (Newton); m (Meter);
- складні терміни: Reibpolymerisatork; Cyber-Space;
- багатокomпонентні терміни: Minimalwertspeicher;
- терміни-дієслова: runderfunken; modulieren;
- терміни-прикметники: ferngesteuert.

Ці терміни одержали поширення у зв'язку зі збільшенням в науково-технічній літературі числа абстрактних іменників, які потрібно конкретизувати термінами-прикметниками і дієприкметниками, несучими більш точну інформацію.

Максимально точна характеристика предметів досягається за допомогою похідних і складних прикметників-термінів: glaskeramische Stoffe, hochbelastbare Geräte, nichtmetallische Elemente і т.д. Поряд з термінами специфіку лексичного оформлення текстів науково-технічної літератури складають аббревіатури, особливо в довідковому апараті статей і книг.

Науковий виклад розрахований на логічне, а не на емоційний чуттєве сприйняття, тому науково-технічний стиль при виборі мовних засобів тяжіє до засобів, позбавлених емоційного і експресивного навантаження. У зв'язку з включенням результатів наукових досліджень в загальне русло культурного розвитку, наукової пропаганди і практики виникає потреба переведення мови науки на природну мову з метою популяризації, полегшення розуміння. Звідси поява образної лексики, порівнянь, аналогій, конструкцій експресивного синтаксису питань-відповідей, лексичних і синтаксичних параллелізмів, повтору, переліку, цитат, невластивих прямої і непрямій мови.

Отже, наука й техніка-це не тільки логіка, а також джерело складних емоцій. Останнє мотивує використання образної лексики і експресивних конструкцій. Це визначається значною мірою областю знання, мовним жанром, а також авторською індивідуальністю.

Література:

1. Брандес М. П. Стилистика немецкого языка / М. П. Брандес. – М. : Наука, 1983.
2. Іщенко Н. Г. Курс лекцій з функціональної стилістики. – К., 2009–2013.
3. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української мови / А. П. Коваль. – К., 1971.
4. Кожина М. Н. Стилистика русского языка / М. Н. Кожина. – М. : Просвещение, 1077. – С. 58–72.
5. Кожина М. Н. О речевой системности научного стиля сравнительно с некоторыми другими / М. Н. Кожина. – Пермь, 1978. – С. 52–137.
6. Riesel E. Deutsche Stilistik / E. Riesel, E. Schendels. – М. : Hochschule, 1975. – S. 292–300.